
AZERBAJCAN'IN TÜRKİYE'NİN ENERJİ SEKTÖRÜNE YATIRIMLARININ AZERBAJCAN - TÜRKİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİNDEKİ ROLÜ*

Elçin Süleymanov*
Fahri Hasanov**

ÖZET

Bu çalışmada zengin petrol ve doğalgaz kaynaklarına sahip ve dünyanın en hızlı büyüyen ekonomilerinden biri olan Azerbaycan'ın Türkiye'nin enerji sektörüne yapmış olduğu yatırımlar ve bu yatırımların Azerbaycan - Türkiye Ekonomik ilişkilerine pozitif etkileri değerlendirilmiştir. Azerbaycan devlet petrol şirketi SOCAR'ın özelleştirme kapsamında satın aldığı Türkiye'nin en büyük petrokimya kuruluşu Petkim'e yapılan yatırımlar incelenmiştir. Petkim, kendi petrolünü işleyip katma değeri yüksek ürünler haline getirebileceği bütünleşmiş tesisleri ile limanıyla, tecrübeli kadrosuyla ve rakipsiz pazar payı ile Azerbaycan'ın kriz yıllarında yaptığı en stratejik ve karlı yatırımdır. Petkim yarımadasında inşasına başlanan Star rafinerisi, elektrik santralleri ve liman yatırımları ayrı başlıklarda incelenmiştir. Bunlara ek olarak 2011 yılının sonlarında imzalanan Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı (TANAP) projesi hakkında malumat verilmiş ve Azerbaycan Türkiye ekonomik ilişkilerine muhtemel etkileri değerlendirilmiştir.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Ekonomisi, Türkiye Ekonomisi, Enerji sektörü, SOCAR, Petkim, Star Rafineri ,TANAP

IMPACT OF AZERBAIJAN INVESTMENT IN ENEGY SECTOR OF TURKEY ON ECONOMIC COLLABORATION OF THESE COUNTRIES

ABSTRACT

This research evaluates the investments of rich oil and natural gas source owner and the most blooming country of the world- Azerbaijan's investments in Turkey energy sector and its impacts on both these economies. After giving brief information about economy of Azerbaijan, the research analyzes SOCAR's investment on petrochemical institution in Turkey Petkim which was purchased under Turkish privatization master plan. Star Refinery which began to be built on Petkim peninsula, electric power-plants and port investments were examined under several titles. Additionally, the research gives entire information about the investments on Trans Anatolia Natural Gas Pipeline (TANAP) which was signed at the end of 2011 and evaluates its impacts on Azerbaijan - Turkey Economic Calibrations.

Key words: Azerbaijan Economy, Turkey economy, Energy sector, SOCAR , Petkim , Star Refinery, TANAP

* Bu çalışma yazarların 17-19 Haziran 2013 tarihinde Uluslararası EconAnadolu- 2013 konferansında sunulmuş bildiriden uyarlanmıştır.

* Qafqaz Üniversitesi, Maliye bölümü , Azerbaycan.

e-mail: elsuleymanov@qu.edu.az

** Qafqaz Üniversitesi, Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Merkezi, Azerbaycan.

e-mail: fhasanov@qu.edu.az

1. Giriş

1991-1994 yılları bağımsızlığın ardından bir çok bütün problemle yüz yüze kaldığı, ülkede sosyal, siyasi ve ekonomik problemlerin bunalıma dönüştüğü bir dönem yaşayan Azerbaycan'ın ekonomik bağımsızlığının garanti altına alınması iktisadi, siyasi ve kültürel hususlarla direkt olarak bağlı olmuştur. Çünkü ülkenin varlığını devam ettirebilmesi, bulunduğu coğrafyadaki mevcut tabii servetlerle, iktisadi, kültürel ve potansiyel imkânlarla direkt olarak ilgilidir. Yeraltı kaynakları bakımından zengin olan Azerbaycan'da kurşun, çinko, bakır, demir, barit, alümit, kobalt, arsenik, mermer, kireç taşı, siyanit, maden tuzu ve kaya tuzu kaynaklar arasında dikkat çekmektedir. Az miktarda altın ve gümüş gibi değerli madenler de bulunmaktadır. Azerbaycan'ın en önemli doğal zenginliği ise, üretimi diğer kaynaklara göre birinci sırada yer alan petrol ve doğal gazdır. Azerbaycan'da petrol, Hazar Denizi'nde, Hazar Denizi'ne uzanan Abşeron yarımadasında, Kür nehri kıyılarında, Şirvan bölgesinde ve Gence yakınlarında bulunmaktadır. Petrolün büyük bir kısmı ise Hazar Denizi'nden sağlanmaktadır. Ticari üretimine başlandığı 145 yılı aşkın süredir ülke ve bölgedeki gelişmelerde anahtar bir rol oynayan petrol, günümüzde de yine hem ülke ve bölgedeki gelişmelerin hem de ülkenin temel döviz ve ihrac kapasitesinin en önemli belirleyici faktörü konumundadır. Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz sektörünün gelişmesinin diğer iktisadi alanlardan daha iyi olması nedeniyle, diğer yeraltı kaynaklarının araştırılma ve üretimine gereken önem verilmemektedir. Ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde ülkenin en önemli kaynakları ise hemen hemen hepsi Hazar'da yerleşen petrol ve doğal gaz rezervlerinden oluşan enerji kaynaklarıydı. Hazar enerji kaynakları, aynı zamanda yabancı yatırımların ülkeye yönelmesi bakımından da en önemli unsurdu. Bu nedenle ekonomik hedeflere ulaşma adına Hazar enerji kaynaklarının en etkin biçimde kullanılması gerekmektedir ve öyle de oldu. Zira Azerbaycan, ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan yeniden yapılanma, kalkınma, gelişme ve bağımsızlık adına, Hazar enerji kaynaklarından 1994 yılından itibaren faydalanmaya başladı. Enerji kaynaklarının üretim ve dünya piyasalarına ihracına ilişkin çok önemli projelere karar verildi, inşa edildi ve kullanılmaya başlandı.

2. Bağımsızlık Sonrası Azerbaycan Ekonomisinin Genel Durumu

Azerbaycan 18 Ekim 1991 de bağımsızlığını ilan ettikten sonra ekonomisinin liberasyonu ve serbest piyasa ekonomisine geçmek maksadıyla bir çok önemli reformlara imza atmıştır. Ekonomik hedeflerin gerçekleştirilmesinde ülkenin en önemli kaynakları Hazar'da yerleşen petrol ve doğal gaz rezervlerinden oluşan petrol ve doğal gaz kaynaklarıydı. Bu

nedenle ekonomik hedeflere ulaşma adına Hazar enerji kaynaklarının en etkin biçimde kullanılması gerekmektedir. Azerbaycan, ekonomik, siyasi ve sosyal açılardan yeniden yapılanma, kalkınma, gelişme ve bağımsızlık adına, Hazar enerji kaynaklarından 1994 yılından itibaren faydalanmaya başladı. Enerji kaynaklarının üretim ve dünya piyasalarına ihracına ilişkin çok önemli projelere karar verildi, inşa edildi ve kullanılmaya başlandı.¹ Enerji kaynakları sayesinde sahip olunan gelirlerin verimli şekilde kullanılması metodlarının hazırlanması yolu ile gayri-petrol sektörünün gelişimi, istikrarın, hızlı büyümenin ve reel gelirdeki artışın temini ile petrole dayalı tek yönlü ekonomiden vazgeçilmesi Azerbaycan ve diğer Hazar kıyısı Türk Cumhuriyetleri için çok önemlidir. Azerbaycan'da yatırımların daha çok petrol sektörüne yapılması ve bu doğrultuda GSMH'nin önemli bir bölümünün petrol gelirlerinden oluşması endişe vericidir. Petrol sektörünün tek taraflı gelişimi nedeniyle dünya piyasalarındaki fiyat değişimleri GSMH üzerinde de dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu durum 1998 Rusya krizinde açıkça görülmüştür.² Diğer taraftan enerji dışındaki sektörlerin ve Bakü dışındaki bölgelerin sosyo-ekonomik kalkınması amacıyla bir çok programa karar verildi ve uygulamaya konuldu. Dolayısıyla 1994 yılından itibaren Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle petrol ve doğal gaz anlaşmaları yapması ve bu çerçevede ortak faaliyetler gerçekleştirmesi, ülkeye gelişmiş modern teknolojilerin getirilmesine, enerji sektörü altyapısının yeniden kurulmasına imkan sağlamıştır. Örneğin, "Asrın Anlaşması"nın ilk aşamasının gerçekleştirilmesi ile hem Azeri-Çırak-Güneşli projesinin petrol stoklarını değerlendirme sorunu başarıyla çözülmüş, hem Hazar'da yeni petrol üretime teknolojilerinden yararlanılmış, hem de Hazar petrolünün dünya piyasalarına ihracına ilişkin modern sistem kurulmuştur. Azerbaycan modern teknolojiyi ülkeye transfer ederek, enerji sanayisinin aktiflerini yenileme fırsatı bulmuş ve petrol-doğal gaz sanayisinin gelişmesine yardım edebilecek kurum ve kuruluşlar kurmuştur. Böylece modern araştırma, petrol ve doğal gaz çıkarma, işleme ve ulaşım teknolojilerinin ülkeye girmesi mümkün olmuştur. Bu bakımdan, Hazar enerji kaynaklarının üretim ve ihracına ilişkin yapılan anlaşma ve projeler, Azerbaycan'ın enerji sanayisi tarihinde yeni sayfa açmıştır.

¹Osman Nuri Aras, Elchin Suleymanov, and Ayaz Zeynalov, Azerbaycanın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi (Azerbaijan's Energy Source Revenues and Their Effect on the Economy of the Country) (December 27, 2012). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2194173> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2194173>

² Osman Nuri Aras, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

Tablo-1:Azerbaycanın Temel Sosyo-Ekonomik Göstergeleri

	2000	2008	2009	2010	2011	2012
Nüfus (bin kişi)	8 114.3	8 897.0	8 997.6	9 111.1	9 235.1	9 305.1
Toplam GSMH (milyon \$)	5 272.8	48 852.5	44 297.0	52 909.3	63 402.5	65 412.5
Kişi Başına GSMH (\$)	662.9	5 603.3	5 018.2	5 922.0	7 003.4	7 029.7
Toplam Yatırım Hacmi (milyon manat)	967.8	9 944.2	7 724.9	9 905.7	12 776.4	13 776.4
Dış Ticaret Hacmi(milyon \$)	2 917.3	54 926.0	20 824.5	27 960.8	36 326.9	36 529.9
İhracat (milyon \$)	1 745.2	47 756.0	14 701.4	21 360.2	26 570.9	26 670.9
İthalat (milyon \$)	1 172.1	7 170.0	6 123.1	6 600.6	9 756.0	9 859.0
Devlet Bütçesinin gelirleri(milyon manat)	714.6	10 762.7	10 325.9	11 403.0	15 700.7	17 360.7
Devlet Bütçesinin harcamaları(milyon manat)	764	10 774.2	10 503.9	11 765.9	15 396.2	17 796.2
Fertlerin gelirleri(milyon manat)	4 047.3	20 735.4	22 601.1	25 607.0	30 633.5	32 633.5
Çalışanların ortalama ücreti (milyon manat)	44.3	274.4	298	331.5	363.1	423.1
Resmi İşsiz Sayısı	43 739	44 481	41 100	38 966	38 330	37 330
TÜFE (önceki yıla oranı)	101.8	120.8	101.5	105.7	107.9	105.9
ÜFE (önceki yıla oranı)	129.7	123.4	80.6	130.5	133.5	123.5

Kaynak: ARDSK 2012 verileri

Hazar enerji kaynaklarının harekete geçirici unsur olmasının ardından, yabancı sermaye girişine paralel olarak ülkeye yapılan yardımlar ve uluslar arası mali kurumların açtığı krediler de artmıştır. Sovyetler Birliği'nin son dönemlerinde, dağılışının hayata getirdiği kaos ortamında devlet emlakının ve toplumsal servetin şahsi amaçlar doğrultusunda kullanılması ve dağıtılması sıradanlaşmıştı. Bu açıdan rüşvet ve yolsuzluk, toplumun Sovyet sisteminden miras aldığı ağır toplumsal hastalıklardan biridir. Her ne kadar daha sonra rüşvet ve yolsuzluk belirli şekil değişikliğine uğrasa da, varlığını toplumun genelinde yaygın şekilde hissettirmektedir. Öyle ki ülkede adeta resmi ve gayri resmi olmak üzere iki vergi sistemi mevcuttur. Gayri resmi verginin düzenleyici rolü, resmi verginin düzenleyici rolünden daha büyüktür.³

2.1.Hazar Enerji Kaynaklarının Ülke Ekonomisi İçin Önemi

Makroekonomik göstergeler dikkate alındığında, Hazar enerji kaynaklarının Azerbaycan'ın yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine entegre olmasında en önemli potansiyel imkânı olduğu görülmektedir. Enerji kaynaklarının üretim ve ihracına ilişkin yapılan anlaşmalar ve anlaşmaları takip eden faaliyetler ülke ekonomisine önemli açılım sağlamıştır. 1994 yılından itibaren Azerbaycan'ın uluslararası şirketlerle petrol ve doğal gaz anlaşmaları yapması ve bu çerçevede ortak faaliyetler gerçekleştirmesi, ülkeye gelişmiş modern teknolojilerin getirilmesine, enerji sektörü altyapısının yeniden kurulmasına imkan sağlamıştır.⁴Bir yandan sanayileşme ile birlikte petrol tüketimindeki hızlı artış, diğer taraftan petrole alternatif bir enerji kaynağının henüz bulunamamış olması petrolün önemini daha da artırmıştır. Böylece 20. yüzyılın da en güçlü enerji kaynağı olan petrol, 21. yüzyılda da önemini koruyacak gözükmemektedir. Diğer enerji kaynaklarına göre petrol ve ardından doğal gazın daha geniş kullanım alanına sahip olduğu da görülmektedir. Dünya enerji tüketiminde petrolün payı 1938'de %20.7, 1950'de %27.7, 1960'da %34.7, 1970'de %44.1, 1980'de %44.9, 1990'da %40.5 olarak gerçekleşmiştir.⁵ 2000 yılında %40 civarında gerçekleşen oranın 2010 yılı itibariyle %50'nin üzerinde olacağı tahmin edilmektedir. Haziran-1999'dan itibaren petrol fiyatlarının önemli oranda artış kaydetmesi, hızla gelişmekte olan dünya ekonomisinde petrole olan talebin artmasının bir göstergesidir. Yapılan bazı hesaplamalara göre, dünyadaki petrol ithalatına olan bağımlılık, 2010 yılına kadar %65'e, 2020 yılına kadar da %80'e çıkacaktır.⁶Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri (Rusya dışında) daha şimdiden petrol ihtiyacının %80'ini, Batı Avrupa ülkeleri ise %55'ini ithalat yoluyla karşılıyor durumdadır Hazar Denizi kıyısındaki petrolün çıkarılması ile ilgili uluslararası konsorsiyumlarla ilk anlaşmaları imzalayan, eski Sovyetler Birliği'nde yıllık 15 milyon ton petrol üretmiş olan ve "Oil and Gas Journal" tarafından yapılan hesaplama göre 7 milyar varil petrol rezervi, 30 trilyon kübik feet (Tcf) doğal gaz rezervi bulunan Azerbaycan, bu pazarda önemli bir yer tutmaktadır. Azerbaycanda temel ihraç boru hattı olarak Azerbaycan petrolünün dünya piyasalarına ihracı bakımından Bakü-Tiflis-Ceyhan, Azerbaycan doğal gazının dünya piyasalarına ihracında ise Bakü-Tiflis-Erzurum temel ihraç boru hattı olarak kararlaştırıldı. Böylece Azerbaycan ekonomide yeniden yapılanma, kalkınma ve küreselleşen dünya ile bütünleşme adına en önemli sacayaklarından biri olarak, enerji kaynaklarının

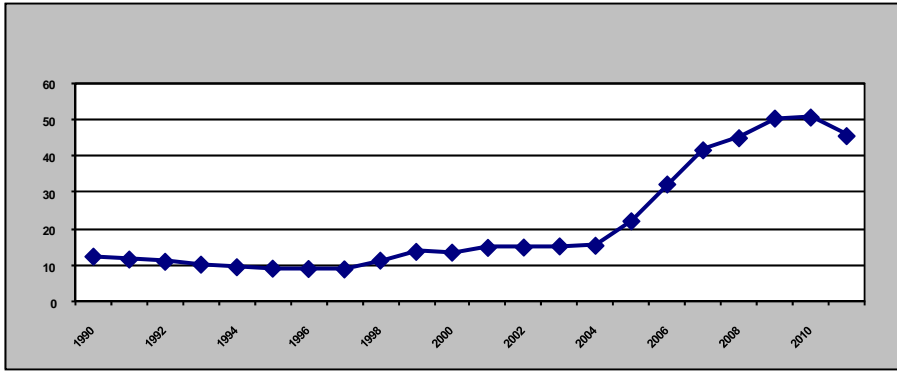
⁴Azer Mehdiyev, "Azerbaycan'ın Dünya İktisadiyyatına İntegrasyonunun Reallıkları", Ekspert İqtisad Jurnalı, No.7-8, 2001, ss.24-26.

⁵ Osman Nuri Aras, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi , Derin Yayınları ,İstanbul, 2008

⁶ Bernard A. Gelb, Caspian Oil and Gas: Production and Prospects, CRS Report for Congress, 8 September 2006.

dünya piyasalarına ihracını sağlayan nakil hatlarına ulaşmış oldu. Üretimine başlandığı tarihten 2005 yılına kadar Azerbaycan'da en fazla petrol 23.4 milyon ton ile 1941 yılında üretilmiştir. Bağımsızlığın ardından, yeniden yapılanma ve değişim sürecine girilmesi ile birlikte petrol üretiminin iyice düştüğü Azerbaycan'da, "Asrın Anlaşması"nın ardından atılan adımlar, yapılan faaliyetler sonucu petrol üretimi yeniden artmaya başlamıştır. 1997 Kasım'ında "Çırac" yatağının ilk kuyusundan petrol üretimine başlanmasıyla, 1997'ye kadar azalma gösteren petrol üretimi, 1998'den itibaren artmaya başlamıştır. Bu süreç 2010 ile kadar devam etmiştir. Petrol üretimi 2003 yılında 15.3, 2004'de 15.5, 2005'de 22.2, 2006 yılında ise 32.3 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2006 yılındaki üretim miktarı ile tarihte Azerbaycan'da en yüksek petrol üretim miktarı olan 1941 yılındaki 23.4 milyon ton rekoru da geride kalmıştır. Petrol üretim miktarı 2007'de ise 41.7 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. 2009 yılında 50 milyon tonla en yüksek düzeye çıkmış daha sonra 2011 de yeniden 46 milyon ton civarında olmuştur.⁷

Tablo-2: Azerbaycanda Petrol Üretimi (milyon ton)

Kaynak: <http://new.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/oil-production>

Ham petrol üretiminin esas itibariyle Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) ve Azerbaycan Uluslararası Petrol Şirketi (AIOC) tarafından yapılır.⁸ Azerbaycan'da doğal gaz üretimine ise 1902 yılında başlanmıştır.⁹

⁷ Osman Nuri Aras, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

⁸ Haydar Aliyev, Dünya Siyasetinde Azerbaycan Petrolü, (Der. İlham Aliyev - Akif Muradverdiyev, Çev. Abdullah Çiftçi - Ergun Kocabıyık), Sabah Kitapları No.77, İstanbul, 1988.

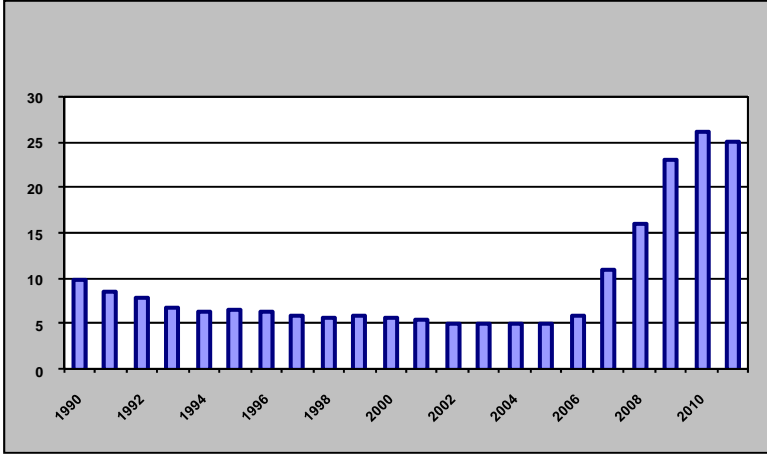
⁹ Abbasov P. - Memmedov Ç., "Azerbaycan Respublikasında Denizde Neft-Qaz

Sovyetler Birliği döneminde Azerbaycan'ın doğal gaz sektörü petrol sektörünün bir hayli gerisinde kalmıştır. Üretimine başlandığı tarihten itibaren Azerbaycan'da en fazla doğal gaz üretimi 17 milyar m³ ile 1981 yılında gerçekleştirilmiştir. 1980'lerde doğal gaz üretimi yıllık olarak 14 milyar m³'e çıkmıştır. Ancak 1990'dan itibaren üretim önemli düzeyde düşme kaydederek geçen yüzyılın 60'lı yıllarındaki düzeyine inmiştir. 2007 yılına kadar üretilen doğal gaz ülke içi talebin sadece %40'ını karşılayabilmekteydi. Üretimin ülke içi talebi karşılayacak seviyede olmaması nedeniyle doğal gaz ithal edilmekteydi. Doğal gaz üretiminin 5-6 milyar metreküpe kadar gerilemesi sonucu, Azerbaycan önceden Ermenistan ve Gürcistan'a doğal gaz ihraç ederken, 1990'dan itibaren Türkmenistan ve İran'dan ithal etmek mecburiyetinde kalmıştır. Ancak bu ülkelerden doğal gaz ithalatını 1995'de durdurmuştur. 2000 yılında ise Rusya'dan ithal etmek üzere anlaşma yapmıştır. Rusya'dan doğal gaz ithali, 2006 yılı sonlarına kadar devam etmiştir.¹⁰ Azerbaycan'ın doğal gaza olan talebinin ülke içi üretim tarafından karşılanması, ancak 2007 yılında "Şah Deniz" yatağından doğal gaz elde etmeye başlanmasıyla mümkün olabilmektedir. Azerbaycan'da 2007 yılında doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yaklaşık %81 artışla 11 milyar metreküp olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılındaki üretim artışı ile yıllık üretim hacmi yaklaşık 15 milyar metreküpe yükselmiştir. Yapılan hesaplamalara göre, 2015 yılına kadar Şah Deniz yatağından yılda yaklaşık 30 milyar metreküp doğal gaz elde edilecektir. 2007 yılından itibaren Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı ile doğal gaz ihracına da başlanmıştır. "Azəri-Çıraq-Güneşli(AÇG)" yataklarında petrol üretimine ve ihracına başlanmasının yanı sıra "Şah Deniz" yatağında da doğal gaz üretimine ve ihracına tam olarak başlanmasının ardından Azerbaycan, petrolün yanı sıra doğal gaz üretimiyle de yüksek düzeyde bir ekonomik kalkınma, yeniden yapılanma ve dünya ekonomisine entegre olma imkânına kavuşmuştur. Aynı zamanda Azerbaycan, Türkiye ve Avrupa ülkelerine doğal gaz ihracında, Rusya, Kuzey Afrika ve diğer doğal gaz üreticilerine rakip olmuştur.¹¹

Çıkarılmasının Siyasi-Coğrafi Tehlili", Azerbaycan XXI. Esrin Astanasında, (Ed. Ziyad Samedzade), C.II, Şerq-Qerb Metbeesi, Bakı, 1998, s.214-216.

¹⁰ Doing Business in Azerbaijan, Baker&McKenzie, May 2010.

¹¹ Aras Osman Nuri, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi , Derin Yayınları ,İstanbul, 2008

Tablo-3: Azerbaycanda Doğal Gaz Üretimi (milyar metre küp)

Kaynak: <http://new.socar.az/socar/en/economics-and-statistics/economics-and-statistics/gas-production>

Dünyada enerji ihtiyaçlarının karşılanmasında önemi her gün biraz daha artan doğal gaz, bütün enerji tahmin senaryolarında, özellikle elektrik üretiminde kendisine genişleyen bir yer sağlamaktadır. 2020 yılına kadar, elektrik enerjisi üretimi için kullanılan doğal gaz miktarının, toplam doğal gaz tüketiminin %33'üne ulaşması beklenmektedir. Doğal gaz, santrallerde ekonomik olarak türbinlerin etkinliğini sağlamanın yanı sıra alternatifler arasında zararlı dışsallığın (çevre kirliliği v.b.) daha düşük olması nedeniyle de tercih edilmektedir. Doğal gaz yakıldığında, kömür ve petrole göre daha az sülfür dioksit, karbon dioksit ve atık açığa çıkmaktadır. Dünya doğal gaz rezervleri son yirmi-yirmi beş yılda %100'ün üzerinde bir artış göstermiştir. Söz konusu rezerv artışları Eski Sovyet Cumhuriyetleri'nde, Ortadoğu, Güney ve Orta Amerika ile Asya Pasifik bölgelerindeki ülkelerde görülmüştür. Antarktika dışında tüm kıtalarda doğal gaz üretilmektedir. Dünyada doğal gaz kaynaklarının bölgesel dağılımına bakıldığında rezervlerin petrole göre daha geniş bir alana yayıldığı görülmektedir. Ortadoğu, petrol rezervlerinin %65'ine sahip olduğu halde doğal gaz rezervlerinin %35'ine sahip bulunmaktadır. Sınırlı petrol rezervlerine sahip bazı bölgeler doğal gaz kaynaklarının daha büyük bir kısmına sahiptirler.¹²Hazar Denizi'nde toplam petrol rezervleri 200-233 milyar varil arasındadır.¹³ Toplam rezervlerin 17-

¹²Natig Aliyev, 'The Azerbaijan Oil and Gas Industry in the 1949-1999 Period', <http://www.caspenenergy.com/no3rus21.html>, (04.04.2005)

¹³Fikret Sucayev, "Azerbaycanda Qaz Hasilatı ve Ona Olan Telebatın Ödenilmesinin Başlıca İstiqlaletleri", Azerbaycan Müsteqillikden Sonra Beynelhalq Konfrasin Materialları, Bakı, 3-

49 milyar varili keşfedilmiştir. Kalan 186 milyar varili ise tahminidir. Hazar'daki söz konusu toplam rezervlerin çok büyük bir kısmı Kazakistan'ın payına düşmektedir. Keşfedilen rezervler bakımından ikinci sırada Azerbaycan yer alırken, tahmini rezervler de dikkate alındığında Türkmenistan'ın toplam rezervlerinin de Azerbaycan rezervlerine eşit miktarda olduğu görülmektedir. Gün geçtikçe yapılan keşif ve araştırmalar sonucunda bu rakamlarda değişimler olmaktadır.

Tablo-4: Hazar Denizi Petrol Rezervleri (milyar varil)

Ülke	Keşfedilen Petrol Rezervleri		Tahmini	Toplam	
	En Düşük	En Yüksek		En Düşük	En Yüksek
Azerbaycan	7	7	32	39	39
İran	0.1		15	15.1	
Kazakistan	9	40	92	101	132
Rusya	0.3		7	7.3	
Türkmenistan	0.55	1.7	38	38.55	39.7
Özbekistan	0.3	0.59	2	2.3	2.59
Toplam	16.9	49.1	184	200.9	233.1

Kaynak: Energy Information Administration. Temmuz 2011 itibariyle

Azerbaycan Enerji Bakanlığı verilerine göre ise, Azerbaycan'ın yapılan anlaşmaları kapsayan bölgelerinde 6-8 milyar varil (1 milyar ton) petrol rezervi bulunmaktadır. Sadece Azeri-Çırac-Güneşli yataklarının petrol rezervleri 730 milyon tondur. Yukarıdaki veri doğrultusunda Azerbaycan dünya petrol rezervlerinin yaklaşık %0.7'sine sahiptir. Azerbaycan petrol rezervlerinin, yapılan bazı hesaplamalara göre 60-67 yıl içerisinde tükeneceği ihtimal ediliyor. Avrasya bölgesinde zengin petrol rezervlerinin yanı sıra doğal gaz rezervleri de bulunmaktadır. Avrasya bölgesi içerisinde Hazar Denizinin doğal gaz rezervleri ise 166 Tcf (trillion cubic feet)'si keşfedilen olmak toplam 459 Tcf'dir.

Tablo-5: Hazar Denizi Doğal Gaz Rezervleri* (Tcf)

Ülke	Keşfedilen Rezervler	Tahmini Rezervler	Toplam Rezervler
Azerbaycan	30	35	65
İran	0	11	11
Kazakistan	65	88	153
Rusya	N/A	N/A	N/A
Türkmenistan	71	159	230
Toplam	166	293	459

Kaynak: Energy Information Administration. Temmuz 2011 itibariyle

Dünya doğal gaz rezervleri içinde Hazar Bölgesi'nin doğal gaz rezervinin, dünya petrol rezervleri içinde Hazar Bölgesi petrol rezerv oranından yüksek olduğu görülmektedir. Rusya ve İran da dâhil edildiğinde Hazar Havzası, doğal gaz açısından dünya rezervlerinin yaklaşık %40-45'ine sahiptir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni bir şekillenme sürecine giren Avrasya bölgesi, keşfedilen ve tahmini doğal gaz rezervleri dolayısıyla, petrolün yanı sıra doğal gaz piyasasındaki şiddetli rekabetin de merkezi haline gelmiştir. ¹⁴Azerbaycan doğal gaz rezervleri ile ilgili farklı hesaplamalar bulunmaktadır: Azerbaycan'ın keşfedilen doğal gaz hacmi Oil and Gas Journal'a göre yaklaşık 50 trilyon feet küp (Tcf), BP ve CEDIGAZ uzmanlarına göre 70 Tcf'dir. IHS Energy'ye göre ise 90 Tcf'dir. Yaklaşık 1.7 trilyon m³ doğal gaz rezervine sahip olan Şah Deniz yatağının 1999'da ve Abşeron yatağının 2011 ilde keşfi ile bölgede Azerbaycan'ın da önemli miktarda doğal gaz rezervlerine sahip olduğu ortaya çıkmış oldu. Böylece Azerbaycan'ın 20 Eylül 1994'ten itibaren başlayan hidrokarbon kaynakları araştırma sürecinde yeni ve önemli bir aşama kaydedilmiştir. "Şah Deniz" yatağındaki doğal gazın 400 milyar m³'ü tasdik edilmiştir. Yılda 60 milyar m³ doğal gaz çıkarılabileceği tahmin edilmektedir. Böylece "Şah Deniz" yatağı Azerbaycan'ın doğal gaz potansiyelini yaklaşık 1 trilyon m³ arttırmıştır. Sektör uzmanlarına göre Şah Deniz, son 20 yılda dünyada keşfedilen en büyük doğal gaz yatağıdır. Proje operatörü BP tarafından Şah Deniz yatağı rezervlerinin 15 Tcf doğal gaz ve 600 milyon varil kondensat olduğu şeklinde bir açıklama yapılmasına karşın başka hesaplamalara göre rezervlerin 35 Tcf olduğu ifade edilmektedir. Şah Deniz yatağı dışında önemli doğal gaz yatakları arasında, Abşeron, İnam, Alov, Araz, Şark yatağı

¹⁴ Araz Aslanlı, "Bakü-Tiflis-Ceyhan: Petrolün Ötesinde Önem Taşıyan Hat", TUSAM Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, 05.10.2004, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=48&sayfa=53>. (25.12.2007).

yer almaktadır. Ancak 10 farklı yatakta yapılan çalışmalar hayal kırıklığı ile neticelenmiştir. Araz-Deniz, Lenkeran, Oğuz, Kürdaşı, Nahçıvan, Yanan-Tava, Ateşgah, Zafer ve Yalama yataklarında yapılan araştırmalardan beklentilerin aksine olumsuz sonuç elde edilmesi dolayısıyla, IHS Energy tarafından Azerbaycan'ın keşfedilmeyen doğal gaz rezervlerinin 20 Tcf olduğu tahmin edilmektedir. Onaylanan doğal gaz rezervlerine göre Azerbaycan dünyanın %0.8'ine tekabül eden bir doğal gaz rezervine sahiptir. Yapılan hesaplamalara göre risk amili de dikkate alınarak Azerbaycan toplam doğal gaz rezervleri ile gelecek 10-15 yıl içerisinde petrolün yanı sıra dünyanın doğal gaz ihraç eden önemli ülkeleri arasında da yer almıştır.¹⁵ Kısaca Azerbaycan'da, enerji kaynakları ve bunlara bağlı olarak ülkeye giren yabancı sermaye, 1990'ların ortalarından itibaren Azerbaycan ekonomisinde istikrarlı bir kalkınma ve iyileşme sürecinin yaşanmasında hayati bir rol oynamaya devam etmektedir. Azerbaycan'da petrol ve doğal gaz sektöründe, zaman içerisinde değişiklik göstermekle birlikte, yaklaşık 80 bin kişi istihdam edilmektedir. Bu durum, yerel nüfus için yeni iş yerlerinin açılmasıyla istihdam kalite ve düzeyini daha da yükseltmektedir. Enerji kaynakları üretim ve ihracında çağdaş teknolojiden yoğun şekilde faydalanılmaya başlaması ülkede, enerji sektöründeki emek faktörünün bilgi ve tecrübesinin de artırılmasının gerekli kılınmıştır. Bu çerçevede Devlet Petrol Şirketi SOCAR, yurt içi ve yurtdışı orta vadeli programlar yürütmektedir.

2.2. Azerbaycan İhracat Gelirlerinde Artış

1997'de ihracat gelirlerinin dörtte üçünü petrol ve petrol ürünlerinden elde eden Azerbaycan, petrol fiyatlarının düşmesine bağlı olarak 1998'de önemli ölçüde gelir kaybına uğramıştır. İhracat ve vergi gelirlerinde önemli bir yer tutan petrol kaynaklı vergilerin azalması bütçe açığını arttırmıştır. Petrol ürünlerinin ihracat içindeki payı 1998'de %64.8, 1999'da %75.9, 2000'de %84, 2001'de %91.23, 2002'de %81.23 ve 2004'te %82 olmuştur. Gözlenen bu artış, esas olarak ham petrolün ihracından kaynaklanmaktadır. Bir taraftan dünya pazarında petrolün fiyatının artması ile ilişkili olarak ülkeden ihraç edilen ham petrol birim fiyatı artmış, diğer taraftan ise ihraç miktarı artmıştır.¹⁶ Petrol gelirlerinin ihracat içindeki payı 2005 yılında da artmaya devam ederken, 2006 yılı sonlarına doğru BTC'dan ihraca başlanması ile söz konusu oran 2011 yılında %90'ın üzerine çıkmıştır.¹⁷

¹⁵ Mushfig Atakishiyev, *New Oil Policy and Economic Development in Azerbaijan*, Aspoligraf, Baku, 2007.

¹⁶ Fikret Sucayev, "Azerbaycanda Qaz Hasilatı ve Ona Olan Telebatın Ödenilmesinin Başlıca İstiqametleri", *Azerbaycan Müsteqillikden Sonra Beynelhalq Konfransın Materialları*, Bakı, 3-4 Mart 2003, ss.36-37.

¹⁷ Bernard A. Gelb, *Caspian Oil and Gas: Production and Prospects*, CRS Report for

Tablo-6: Azerbaycan İhracat Yapısı (yüzde)

İhraç edilen ürünler	2003	2005	2006	2007	2010	2011
Ham petrol	70,07	51,04	60,40	53,05	92,49	86,53
Petrol ürünleri	15,35	25,07	23,63	27,55	4,30	6,02
Siyah metaller ve onlardan yapılan ürünler	1,09	1,02	1,03	1,27	0,48	0,53
Alkollü ve alkolsüz içkiler	0,16	0,22	0,30	0,35	0,04	0,07
Kimya sanayi ürünleri	1,97	3,03	3,03	1,54	0,23	0,22
Pamuk	1,29	0,93	0,61	0,52	0,03	0,02
Tütün ve tütün ürünleri	0,33	0,59	0,31	0,12	0,01	0,03
Demir-dışı metaller	1,04	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Çay	0,15	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
Meyve Sebze	0,00	3,97	2,07	2,70	0,45	0,73
Bitkisel ve hayvansal yağlar	0,00	1,57	0,99	1,37	0,26	0,88
Alüminyum ve ondan yapılan ürünler	0,00	1,23	1,12	1,51	0,26	0,01
Diğer ürünler	8,56	11,32	6,51	10,02	1,45	4,95
Toplam	100,01	99,99	100,00	100,00	100,00	99,99

Kaynak: Azerbaycan Devlet İstatistik Kurumu 2012 verileri

Yapılan tahminlere göre Azerbaycan'ın ham petrol ihracatı 2012 yılında 1 milyar varil/güne ve 20 yıl içinde ise 2 milyar varil/güne ulaşacaktır. Azerbaycan, doğal gazı ise 2006 yılına kadar ithal etmiştir. Ülke 2000-2006 yılları arasında yıllık 5-6 milyar metreküp doğal gaz ithal etmiştir. Şah Deniz doğal gaz yatağından üretime başlanması ile birlikte 2006 yılı sonlarında doğal gaz ithali de durdurulmuştur. 2007 yılından itibaren ise doğal gaz ihraç edilmeye başlanmıştır.¹⁸ Dolayısıyla söz konusu yıldan itibaren ihracat gelirleri içerisinde petrolün yanı sıra doğal gaz da yer almaya başlamıştır. Devlet Petrol Fonu tarafından yapılan hesaplama göre 2009-2018 yıllarında petrol ve doğal gaz gelirleri en üst seviyeye ulaşacaktır. Gelecek 20 yıl içerisinde ülkenin petrol ve doğal gaz gelirleri, üretim ve ihraç hacmi ile dünya petrol fiyat düzeyine bağlı olarak, 25-45 milyar dolar arasında değişecektir.¹⁹ Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi tarafından yapılan değerlendirmeye göre ise petrolün varil fiyatının 35 dolar olması halinde, 2024 yılına kadar ülkenin petrol gelirleri 104 milyar dolar olacaktır. Azerbaycan'ın ihracatında petrol ve doğal gazın ağırlıkta olması, elbette ki Azerbaycan ekonomisini enerji fiyatlarına son derece bağımlı bir hale getirmiştir. Azerbaycan ihracatında petrol ve petrol ürünleri ve doğal gazın ağırlığının giderek artmış olması, bir sektöre bağımlılık şeklinde ülke ekonomisi için önemli bir sorunun işaretidir.

2.3. Azərbaycan Devlet Bütçe Gelirlerinde Artış

İhracat içerisinde petrol ve petrol ürünlerinin ağırlığı, devlet bütçesini de petrol fiyatlarına son derece bağımlı bir hale getirmiştir. 1997'de petrole bağlı vasıtalı vergiler toplam vergilerin %57'sini teşkil etmiştir. Bütçe gelirlerinin esas artan bölümünü teşkil eden petrole bağlı gelirler, 1996-97'de bütçe gelirlerinin yaklaşık %50'sini teşkil etmiştir. 1997 ve 98'de petrol fiyatlarının aşağı düşmesi ise devlet gelirlerine ve genel iktisadi güce olumsuz etkide bulunmuştur.²⁰Petrolden elde edilen gelirlerinin bütçe gelirleri arasındaki yeri ise şöyledir: Devlet bütçesi gelirlerine Azərbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) vasıtası ile dahil olan petrolün payı 2002 yılında %36.5 iken, 2003 yılında bu oran %31 olmuştur. Ancak Devlet Petrol Fonu'ndan (ARDNF) transferler de dikkate alındığında petrol sektörünün devlet bütçe gelirleri içindeki payı %39.1 olmuştur. 2004'de ise söz konusu oran %40.9 (%31.6 SOCAR'ın payı ve %9.3 ARDNF'den transferler) seviyesinde gerçekleşmiştir. Son yıllarda bütçe gelirlerinde meydana gelen artışta petrol unsuru büyük rol oynamaktadır.²¹

Tablo-7:. Azərbaycan Devlet Bütçesi (manat olarak)

Yıllar	Bütçe Gelirleri, milyon manat	Bütçe Harcamaları milyon manat	Bütçe açığı (-) / fazlası (+)	GSYİH	Bütçe Açığı / GSYİH, %
2000	715.5	763.8	-48.3	4718.2	-1.024
2001	783.8	806.6	-22.8	5315.6	-0.429
2002	910.2	931.7	-21.5	6062.5	-0.355
2003	1225.5	1234	-8.5	7146.5	-0.119
2004	1481.2	1501	-19.8	8530.2	-0.232
2005	2055.2	2140.7	-85.5	12522.5	-0.683
2006	3881.2	3789.7	91.5	18037.1	0.5073
2007	6006.6	6059.5	-52.9	26815.1	-0.197
2008	10762	10680	82	40137.2	0.2043
2009	10325.9	10567.9	-242	35578.7	-0.7
2010	11403	11765.9	-362	42465.1	0.5
2011	15700.7	15396	+304	50 069	0.9
2012	16438	17072	-634	50 080	0.9

Kaynak: Azərbaycan Devlet Statistik Kurumu verileri 2012

²⁰ Elçin, Süleymanov, Ayaz Zeynalov, "Azərbaycan Ekonomisinin Bağımsızlık Sonrası Makroekonomik Göstergilerinin Ekonomik İstikrar Açısından Genel Değerlendirilmesi", Azərbaycan, "Journal of Qafqaz University"- - 26, səhifə/səhifə aralığı: 137-143, Okt 2009 ,

²¹ Elçin, Süleymanov, Ayaz Zeynalov, "Azərbaycan Respublikasının Xalis İxrac Funksiyası və Xarici Ticarət Multiplikatoru", Azərbaycan, Qloballaşma Prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asya III beynəlxalq Konfrans 15-17 Oktyabr 2010 Qafqaz Universiteti, səhifə/səhifə aralığı: 124-125, Okt 2010 ,

Petrol ihraç gelirlerinin bütçe gelirlerindeki payı 2005-2012 yıllarında da artmaya devam etmiştir. Son üç yılda Petrol Fonundan Azerbaycan Devlet Bütçesine doğrudan transferler 50-65 % civarında olmuştur. En son 2012 bütçesinde 17 milyar manatlık Azerbaycan Devlet Bütçesi'nin 9 milyarı doğrudan petrol fonu transferiyle finanse edilmesi kararlaştırılmıştır. Diğer petrol ve doğal gaz vergi ve diğer gelirleriyle son 3 yılda bütçenin %80 civarının petrol ve doğal gaz gelirleri kaynaklı formalaşması hükümeti acil olarak petrol dışı sektörlerin kalkınmasına desteğe mecbur kılmıştır ve ülke için Hollanda Hastalığı riskinin henüz devam ettiğini göstermektedir.

2.4. Dış Ekonomik İlişkilerde Gelişme

SSCB'nin dağılmasının ardından Azerbaycan'ın hem siyasi hem de ekonomik açıdan bağımsız bir devlet olarak dünya ekonomisine entegrasyonunda, "Asrın Anlaşması" ile başlayan Hazar enerji kaynaklarının üretimi ve ihracı ile ilgili faaliyetler son derece büyük rol oynamıştır. Bu faaliyetler, ülke ekonomisinin istikrar ortamında yeniden yapılanma ve kalkınmasında önemli bir unsur olmanın yanı sıra, uluslararası ekonomik ve siyasi ilişkilerde de önemli bir araç olmuştur. Böylece Azerbaycan, dünya ekonomisine entegre olmada önemli mesafe almıştır.

Hazar enerji kaynaklarının harekete geçirici unsur olmasının ardından, yabancı sermaye girişine paralel olarak ülkeye yapılan yardımlar ve uluslar arası mali kurumların açtığı krediler de artmıştır. Kısaca Azerbaycan'ın ekonomik kalkınmasının gerçekleştirmesinde, dünya ekonomisine entegre olmasında ve ülkeye yabancı sermayenin çekilmesinde sadece petrol ve doğal gazdan oluşan enerji sektörüne istinat etmesi yanlıştır. Ülkenin yıllık ihracatının yaklaşık %90'ının petrol ve petrol ürünleri teşkil etmektedir; eğer petrol anlaşmaları çerçevesinde ülkeye getirilen üretim-teknolojik ağırlıklı ürünler dikkate alınmazsa, ithalatın yarısına yakın kısmını tarım ürünleri teşkil etmektedir. Aslında, Azerbaycan'ın doğal-iklim ve toprak durumu ülkede tarım ürünlerinin üretiminin artırılmasına, iç talebin karşılanması dışında ihraç etmek içinde üretmeye imkân vermektedir. Buna göre de petrol dışı sektörlerle yabancı sermayenin çekilmesi için gerekli şartların oluşturulması gerekmektedir.

2.5. Azerbaycan Devlet Petrol Fonu

Azerbaycan Cumhuriyeti Devlet Petrol Fonu, Cumhurbaşkanı Aliyev'in kararı ile 29 Şubat 1999'da kurulmuştur. Azerbaycan'da yabancı şirketlerle imzalanan anlaşmalar çerçevesinde üretilen enerji kaynaklarından elde edilen gelirler, Devlet Petrol Fonu (DPF)'nda toplanmaktadır.²² Petrol ve doğal gaz

²² Ekber Eldaroğlu, "Neft Fondunun Vesaitleri Hansı İstiqamete Yönelmelidir?",

gelirlerinin nesiller arasında adaletli bölüşümünün sağlanması, Fon'un kuruluş felsefesinin temelini oluşturmaktadır. Fon'un temel amacı ise; bugünkü ve gelecek nesillerin faydasına petrol ve doğal gaz rezervlerinin keşfi ve üretimi ile ilgili imzalanan anlaşmaların hayata geçirilmesinden ve Petrol Fonu'nun kendi faaliyetlerinden elde edilen döviz ve diğer finansal kaynakların toplanmasını ve en ekonomik şekilde yönetimini sağlamaktır.²³ Ayrıca ülke ekonomisini döviz gelirlerindeki artıştan kaynaklanabilecek olumsuzluklardan korumak (ülke milli para birimi olan Manat'ın değerlendirilmesi ve yerli üretimin rekabet kabiliyetini kaybetmesi v.s.), makroekonomik istikrarı sağlamak ve mali dengeye olumsuz etkide bulunmamak Fon'un dikkate alınması gereken amaçları arasında yer almaktadır. Öte yandan 27 Eylül 2004 tarihli ve "petrol ve doğal gaz gelirlerinin kullanılmasında uzun vadeli strateji" adlı Cumhurbaşkanlığı tarafından verilen karar ile ise petrol dışı sektörlerin, bölgelerin, küçük ve orta ölçekli işletmeciliğin gelişmesinde, altyapının yeniden yapılandırılmasında ve ülkenin savunma gücünün artırılmasında DPF kaynaklarının kullanılması dikkate alınmıştır.

Tablo-8: Azerbaycan Devlet Petrol Fonundaki Toplam Kaynak Tutarı (Milyon dolar)

Yıl	Aktif Toplamı
2001	491.5
2002	692.2
2003	815.6
2004	964.0
2005	1394.3
2006	1454.5
2007	2475.4
2008	11219.2
2009	14900.4
2010	20160
2011	31140
2012	39060

Kaynak: <http://www.oilfund.az> Ocak 2013, http://www.oilfund.az/az_AZ/hesabatlar-ve-statistika/son-reqemler.asp

Bütçe dışı bir kurum olarak kurulan Fon'un yönetim kuralları ise IMF uzmanları ile birlikte hazırlanmıştır. Azerbaycan hükümeti ile Uluslararası Para Fonu (IMF) arasında petrol gelirlerinden daha verimli faydalanılması

Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu, "Azerbaycan" Bülteni - 25 (145), 21 İyun 2001.

²³ "Petrol Fonunun Formalaşması Menbeleri", <http://www.oilfund.az/index.php?n=8> (25.05.2012)

hakkında zaman zaman görüşmeler yapılmaktadır.Faaliyete başladığı Ocak-2001'den itibaren Devlet Petrol Fonu, gelir ve harcamaları hakkında her üç ayda bir bilgi vermektedir.

Azerbaycan Devlet Petrol Fonu'nun temel gelir kaynakları şunlardır:

1. Petrol ve doğal gaz üretiminden Azerbaycan'ın payına düşen kısmın satışından elde edilen gelirler.
2. Petrol ve doğal gaz anlaşmalarının imzalanması ve icrası ile ilgili Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'ne ve yetkili devlet organlarına sermayedarlar tarafından ödenen bonuslar.
3. Petrol ve doğal gaz rezervlerinin üretimi ile ilgili sermayedarlar tarafından anlaşma sahasından faydalanmak için yapılan ödemeler (akrhesabı).
4. Petrol ve doğal gaz projelerinin gerçekleştirilmesi ile ilgili Azerbaycan'ın payına düşen dividendler.
5. Petrol ve doğal gazın Azerbaycan arazisinden taşınmasından dolayı elde edilen gelirler.
6. Petrol ve doğal gaz anlaşmaları çerçevesinde SOCAR'a veya yetkili devlet kurumlarına sermayedarlar tarafından verilen aktiflerden elde edilen gelirler.
7. Fon'un aktiflerinin plasmanından ve yönetiminden elde edilen gelirler.

Faaliyete başladığı Ocak-2001'den 2011 yılı sonuna kadar Fon'a toplamda 70 milyar manat gelir dahil olmuştur. Bu gelirlerin 411 milyon manatı Fon kaynaklarının yönetiminden elde edilen gelirlerdir.

2012 yılın başlarına kadar Devlet Petrol Fonu bütçesinden; Karabağ göçmenlerinin (mecburi kaçkın ve göçkünler) sosyo-ekonomik ihtiyaçlarına ilişkin projelerin finansmanı amacıyla 906 milyon manat, 2007-2012 devlet bütçesine transferlere toplam 27 milyar manat, Oğuz-Gebele bölgesinden Bakü'ye su hattının çekilmesi projesinin finansmanına yaklaşık 779 milyon manat, Samur-Abşeron sulama sisteminin yeniden inşası projesine yaklaşık 716 milyon manat, Bakü-Tiflis-Kars demir yolu projesinin finansmanına yaklaşık 227 milyon manat, 2007-2015 yıllarda Azerbaycan gençlerinin yabancı ülkelerde eğitimi ile ilgili Devlet Programı'nın finansmanına 40 milyon manat ve Devlet Petrol Fonu'nun yönetimi ile ilgili harcamalara yaklaşık 20 milyon manat kaynak ayrılmıştır.2012 başları itibariyle Petrol Fonunda biriken toplam rezerv yaklaşık 40 milyar dolar civarındadır.²⁴

²⁴ "Petrol Fonunun Maliye Göstercileri", <http://www.oilfund.az/index.php?n=8> (25.05.2012).

Fon'un kaynakları, gelişmiş ülkelerde devlete, mali kurumlara ve bankalara ait kıymetli kâğıtlara, mevduat ve diğer para piyasası araçlarına devredilmektedir.

Enerji kaynaklarından elde edilen gelirler 2005 yılı devlet bütçe gelirlerinin %51.4'ünü teşkil ederken, bu rakam 2012'da yaklaşık %75'e yükselmiştir. Bütçe gelirlerinin yaklaşık 3/4'ünü petrol ve doğal gaz gelirlerinin teşkil etmesi, bütçenin tek bir sektöre bağımlılığının gittikçe artması anlamına gelmektedir ki bu da ekonomik açıdan ciddi bir problemdir. Norveç gibi bazı ülkelerin petrol satışından elde ettiği kaynaklardan devlet bütçesine transfer edilen kısmı için özel bazı limitler koymasına karşın, Nijerya gibi bazı ülkelerde her hangi bir limit tatbik edilmemektedir. Rusya gibi bazı ülkelerde ise belirli bir limit olmasa da transfer oranında bir sınırlamaya gayret gösterilmektedir. Burada esas amaç, devlet bütçesini enerji kaynaklarına, yani tek bir sektöre bağımlılıktan kurtarmaktır. Zira böyle bir bağımlılık devlet bütçesinin dünya enerji kaynakları fiyatlarındaki değişikliklere doğrudan bağımlı hale gelmesi demektir. Devlet Petrol Fonu'ndaki gelirlerin tarım sektörünün kalkınması için kullanılması gerekmele birlikte, sadece bu alana Fon'dan plasmada bulunulması, ülkenin karşı karşıya kaldığı "Hollanda Hastalığı"ndan kurtulması için yeterli olmayacaktır. ²⁵Bu problemten kurtulmak, ihraç potansiyeline sahip sanayi alanlarının geliştirilmesine dönük politikalar uygulamakla mümkün olabilecektir. Uygulanacak politikalarda seçici de davranılarak, zaruri alanlara yatırımların kaydırılması gerekmektedir.

2.6.Hollanda Hastalığı Tehdidi ve Azerbaycan Ekonomisinde Beklenen Etkileri.

Hollanda Hastalığı tarihi olarak 16. yüzyıl İspanya'sıyla ilişkilendirilen, ancak ismi 1970'lerde konulmuş olan bir ekonomik olgudur. Ekonomide yaşanan bu süreç ilk olarak 1960'lı yıllarda Kuzey Denizi'nde Hollanda'da doğal gaz bulunması sonucunda gözlemlenmiştir. Dünya literatürüne geçen bu tecrübe The Economist Dergisi tarafından 1970'lerin sonlarında "Hollanda Hastalığı" olarak adlandırılmıştır. Hollanda'da 1960'larda bulunan doğalgaz rezervleri sayesinde, 1970'lerin sonlarına gelindiğinde ülke enerji ihracatçısı haline gelmişti. Ülkeyi döviz açısından zenginleştiren bu "fırsat" bir süre sonra ekonomik bir "hastalık" olmaya başlamıştı. Çünkü Hollanda para birimi Guilder'in reel değer kazancı ihracatçı (ve ithalatçı) sektörlerde yerli üreticiyi olumsuz etkilemişti. Azerbaycan'da yapılan yabancı yatırımların %80'inin petrol sektörüne olduğu görülmektedir. Sektörel

²⁵ Aras Osman Nuri, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

yatırımların daha çok petrol sektörüne yapılması ve bu doğrultuda GSMH'nın önemli bir bölümünün petrol gelirlerinden oluşması endişe vericidir. Petrol sektörünün tek taraflı gelişimi nedeniyle dünya piyasalarındaki fiyat değişimleri GSMH üzerinde de dalgalanmalara neden olmaktadır. Bu durum 1998 Rusya krizinde açıkça görülmüştür. Kısaca Azerbaycan ekonomik açıdan "Hollanda Sendromu" diye ifade edilen, bir bölgenin veya bir sektörün hızlı gelişimi karşısında diğer bölgelerin veya sektörlerin çökmesi sonucunu doğuracak bir tehlike ile karşı karşıyadır.

"Hollanda Sendromu"ndan kurtuluş için ekonomi politikalarının temel amaçları arasında yer almaktadır. Bu politikaların başında yatırım ikliminin elverişli kılınması gelmektedir. Bunun gerçekleşmesi için; önce ticari olmayan risklerin ortadan kaldırılması, vergi oranları, vergi toplama sistemi ve etiği, yabancı sermayeyi güvenceye alıcı hukuki ve idari düzenlemelerin varlığı ve icraatı, vergi ve gümrük sistemlerinin optimizasyonu ile ilgili düzenlemeler yapılmalıdır. Yabancı yatırımların ülkeye akımını sağlamaya çalışan kurumların daha aktif şekilde koordine edilmesi gerekmektedir. Dünya sermaye piyasalarında ülkenin enerji kaynakları dışındaki sektörleri ile ilgili yabancı yatırımı çekici reklam ve enformasyon teşekkül ettirilmeli, uluslararası finans kurumları ile yatırım işbirliğinin geliştirilmesi gerekmektedir. Ayrıca ülkenin ihraç potansiyelinin artırılması için de serbest bölgeler oluşturulmalıdır. Bu yönde uygulanacak politikalar kümülatif bir karakter taşımalıdır. Bunun için gerçekleşen kârların ülke dışına çıkmasından ziyade yeniden yatırımını sağlayacak politikalara ihtiyaç vardır. Talep yetersizliğinden çok arz yetersizliğinin görüldüğü bu tür ekonomilerde vergi indirimleriyle, başta sermaye olmak üzere üretim faktörleri, üretimi arttıracak şekilde harekete geçirilmelidir.

3. Azerbaycan'ın Türkiye'nin Enerji Sektörüne yatırımlarının Azerbaycan-Türkiye Ekonomik ilişkilerinde Rolü

Elbette "Bakü-Tiflis-Ceyhan" petrol ve "Bakü-Tiflis-Erzurum" doğal gaz boru hatlarının gerçekleşmesiyle, Azerbaycan ve ekonomisinde gözlenecek olumlu gelişmelerin yanı sıra, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkiler de artmıştır. Öte yandan Türkiye siyasi hayatına gelen istikrar ile birlikte ekonomide gözlenen istikrar ve gelişme sürecinin, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki ticari ilişkilere ve Türkiye sermayesinin Azerbaycan'a akımına olumlu etki edeceği gözlenmektedir. (Atakishiyev, 2007:) Azerbaycan devlet petrol şirketi (State Oil Company Of Azerbaijan Republic) 1991 yılından bu yana faaliyetini sürdüren Azerbaycan'ın en büyük ve tek olan kamuya ait petrol şirkettir. SOCAR'ın Gürcistan, Türkiye, Romanya, Avusturya, İsviçre, Kazakistan, İngiltere, İran, Almanya

ve Ukrayna'da temsilcilikleri, İsviçre, Singapur, Vietnam ve Nijerya da ticari şirketleri bulunmaktadır. Şirket bünyesinde 70 binden çok çalışan istihdam edilmektedir. Son yıllarda gerek Azerb SOCAR'ın Türkiye deki yatırımları İzmir Aliğa'da yerleşen Türkiye'nin en büyük petrokimya tesisi PETKİM'İ satın almasıyla başlamıştır. Petkim Petrokimya Holding A.Ş'nin sermayesindeki yüzde 51 oranındaki kamu hissesi, blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine ilişkin ihale süreci sonucunda, 30 Mayıs 2008 tarihinde 2 milyar 40 milyon dolar bedelle SOCAR & Turcas Enerji A.Ş'ye (STEAS) satılmıştır. 30.12.2011 tarihinde Petkim'in %51 oranında dolaylı ana hissedarı STEAS'ın %25 hissesine sahip Turcas Petrol A.Ş.'nin hisselerinin Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'ne (SOCAR) devredilmesiyle hisselerin tamamı SOCAR'a geçmiştir. Şirketin adı Socar Turkey Enerji A.Ş.olarak değiştirilmiştir. Yüzde 25'lik hissesini Socar'a satan Turcas'ın, İzmir Aliğa'da temeli atılan Star Rafinerisi'ndeki yüzde 18,5'lik ortaklığını sürdürecektir.(SOCAR Türkiye Dergisi, s.5) Azerbaycan'da gerekse yurtdışındaki yatırım faaliyetleri ile dikkati üzerine çekmiştir. 1965 yılında kurulan Petkim Petrokimya Holding A.Ş. petrokimya sektörünün en büyük yerel ve tek entegre kuruluşudur. Petrokimya sanayisinin lider kuruluşu olan Petkim ürettiği hammaddelerle inşaat, otomotiv, tarım, elektrik, elektronik, ambalaj, tekstil, ilaç, deterjan, boya ve kozmetik olmak üzere birçok sektöre girdi sağlamaktadır. PETKİM tesislerinin rafineri ile bitişik olması, yeni tesislerin kurulmasına izin verecek düzeyde geniş bir arazisinin ve altyapısının olması, deniz kenarında ve büyük kapasiteli limanının olması, geniş ürün yelpazesi ve pazar sıkıntısının olmaması Petkim'i son derece stratejik bir kuruluş yapmıştır. Bu denli stratejik öneme sahip olması özelleştirilmesinde çok hassasiyet gösterilmesine neden olmuştur. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Türkiye'nin en köklü petrol şirketlerinden PETKİM'in yüzde 51'ini satın almasıyla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. SOCAR, Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi olan PETKİM'e 2018 yılına kadar 17 milyar doların üzerinde bir yatırım stratejisi açıklamıştır. PETKİM sahasına yapılacak yatırımlarda en büyük payını petrokimya rafinerisi oluşturmaktadır. Şirketin temel hammadde olan Nafta'da yüzde 90 dışa bağımlılığı böylece sona erecek hatta nafta ihraç eder hale gelecektir. SOCAR'ın Türkiye'deki yatırımları sadece PETKİM'i satın almakla sınırlı kalmamıştır. PETKİM'in kapasite artırımı ve dünya standartlarında teknolojik altyapı yatırımları hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir. 20. yüzyılın başlarından itibaren dünya ekonomisinde petrolün önem

kazanması, işletmeciliğinin zamanla serüven düşkünü petrol arayanlardan, çokuluslu şirketlere ve devletlere geçmesine yol açmıştır .

Avrupa-Kafkas-Asya ulaşım koridoru iki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesinde önemli rol oynayacaktır. Azerbaycan demir yolunun Türkiye demir yolu ile birleştirilmesi hedeflenmektedir. Kars-Ahalkalaki demir yolunun inşası ile bu hedefe ulaşılmış olacaktır. Her iki ülke bu projenin hayata geçirilmesini arzu etmektedir. 2013’de demir yolunun faaliyete başlanması beklenmektedir.

Azerbaycan-Türkiye ekonomik ilişkilerinde geçen süre içerisinde, ilişkiler için sağlam bir temel oluşturmak üzere, hukuki altyapının oluşturulmasına öncelik verilmiştir. Bundan sonraki süreçte ise, ekonomik ilişkilerin ve işbirliğinin dinamik bir anlayışla, daha kapsamlı projelerle, karşılıklı çıkar ve ortak menfaatler çerçevesinde geliştirilmesi ve artırılması sağlanmalıdır.

Nihayet Azerbaycan petrolü 28 Mayıs 2006’da Ceyhan limanına ulaşmıştır. Bazıları tarafından gerçekleşmesi mümkün olmayan hayali bir proje olarak değerlendirilen Bakü-Tiflis-Ceyhan boru hattı projesi, 1998 İstanbul Mutabakat Zaptıyla başlamış ve resmi açılışı 13 Temmuz 2006’da yapılmıştır. Batı piyasalarına ihraç edilmeye ise 2 Haziran 2006 tarihinde başlanmıştır. Böylece boğazları (boğazlardaki aşırı trafik yükünü ve geçiş risklerini minimize etmesi) ve Rusya’yı devre dışı bırakan, Türkiye’nin jeopolitik ve jeo-stratejik önemini artıran ve Kafkasya’da siyasi istikrarı sağlama açısından önem taşıyan Doğu-Batı enerji koridorunun oluşmasındaki en kritik güzergâh gerçekleşmiş oldu. BTC boru hattı ile 2006’da 9.4 milyon ton, 2007’de ise 28 milyon ton petrol ihraç edilmiştir. Petrolün BTC’den günlük ihraç hacminin 1 milyon varil, diğer bir ifadeyle yıllık 50 milyon ton seviyesine 2009 yılı başlarında ulaşılmış sonraki yıllarda kısmen azalma olsa da bu hacim yıllık 40-50 milyon ton civarında olmuştur. 2011. yıldan itibaren petrol ihracında azalmalar başlamıştır. Tam kapasiteye ulaşması dönemlerinde dünya petrol arzının yaklaşık %1.3’ü BTC tarafından nakledilmektedir. Petrol ihraç miktarının artması ile birlikte ülke dahili yatırımların da artmaya başladığı görülmektedir. Nihayet 2007 yılında dahili yatırımlar, yabancı yatırımlardan daha fazla olmuştur. Toplam yatırımlar içerisinde enerji sektörüne yapılan yatırımlar ise önemli bir yer tutmaktadır.²⁶

Enerji kaynaklarının üretimine ilişkin imzalanan 30 dan fazla anlaşma ile kararlaştırılan yatırımların toplam hacmi ise 80 milyar dolar civarındadır.

²⁶ Osman Nuri Aras, Azerbaycan’ın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi, Derin Yayınları, İstanbul, 2008

“Şah Deniz” yatağından doğal gaz nakline ilişkin Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) doğal gaz boru hattının inşasına 2004 yılı içerisinde başlandı. İnşaatın 2005 yılının 4.ncü çeyreğinde tamamlanması, 2006 yılı kışında ise doğal gazın ihracına başlanması planlandı. BTE'nin doldurulması için ilk aşamada Azeri yatağından çıkartılan doğal gazdan yararlanıldı. Boru hattı ile nihayet Temmuz-2007'de doğal gaz ihraç edilmeye başlandı. Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattı projesinin Gürcistan kısmı 2006 yılından itibaren çalışmaya başlarken hattın Türkiye kısmındaki inşanın uzaması nedeniyle Şah Deniz doğal gazı Erzurum'a 3 Temmuz 2007'de ulaşabildi. Böylece Türkiye BTE hattı ile Azerbaycan doğal gazını, Rusya'dan çok daha ucuza temin etmeye başlamış oldu. Toplam uzunluğu 970 km olan boru hattının Azerbaycan'daki bölümü 442, Gürcistan'daki bölümü 248, Türkiye'deki bölümü ise 280 km uzunluğundadır. Yılda 30 milyar metreküp doğal gaz taşıma kapasitesine sahip olan boru hattı Bakü'deki terminalden başlayarak Türkiye'ye kadar BTC petrol boru hattı ile aynı araziden geçmektedir. Maliyeti 2.3 milyar dolara olan boru hattının başlangıç kapasitesi eklenecek basınç istasyonları ile artırılabilir. BTE'yi besleyecek Şah Deniz yataklarının “Aşama-1” projesi kapsamındaki rezervi de 178 milyar metreküp olarak hesaplandı. 2012 yılı itibariyle üretim miktarının artırılması planlanmakta. BTE, Türkiye'ye 8 milyar metreküp, Gürcistan'a ise 800 milyon metreküp Azeri doğal gazı ulaştıracaktır. Doğal gazın büyük bir bölümü ise Türkiye ve Yunanistan üzerinden Avrupa ülkelerine sevk edilecektir.²⁷

3.1.Azerbaycanın Hollanda Hastalığı Problemini Önleme Stratejilerinde Türkiye İle Yapılan Ekonomik İlişkilerinin Önemi

Dünya ekonomisine entegrasyon sürecinde önemli bir mesafe aldığıının göstergesi olarak 2012 yılında Azerbaycan 150 ülke ile ticari ilişki kurmuştur. Ancak işletmelerin dünya piyasalarında rekabet edebilecek durumda üretim yapamamaları Azerbaycan'ın enerji dışındaki sektörlerde üretim ve ihraç ile dünya ekonomisine entegre olma imkânlarını kısıtlamaktadır. Petrolün 2006 yılında, doğal gazın ise 2007 yılında ihracına başlanmasıyla ülke ekonomisi enerji kaynağı gelirlerinden hissedilir bir düzeyde faydalanmaya başlamıştır.

Azerbaycan, Hazar petrol ve doğal gazının dünya piyasalarına ihracında öncü ülke rolü oynamaktadır. Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hatları ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru

²⁷ Jonathan Elkind, “Economic Implications of the Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline”, The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West, (Edited by S. Frederick Starr and Svante E. Cornell), 2005, ss.39-60.

hattıyla Azerbaycan, bölgedeki ekonomik ve stratejik önemi çok büyük olan projelerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. (Aras,2008:130-135). Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının da Hazar geçişi, BTC ve BTE hatları ile dünya piyasalarına ihracı durumunda, Azerbaycan sadece enerji ihraç eden değil aynı zamanda enerji ihraç koridorunda yer alan bir ülke olarak da ekonomik ve stratejik açıdan daha önemli hale gelecektir.

Petrol gelirleri ile birlikte Azerbaycan, bölgede önemli yatırımları yapabilecek finansal kaynağa kavuşmuştur. Bakü-Tiflis-Kars demiryolu hattı konusunda Türkiye ve Gürcistan birlikte başlatılan proje bunun bariz bir örneği gibi gösterilebilir. Toplam uzunluğu 258 kilometre olacak hattın 600 milyon dolara mal olması beklenmektedir. Bu hat, 10-15 milyon tondan, 20 milyon tona kadar yük taşınması kapasitesine sahip olacaktır. Türkiye ve Azerbaycan bölgelerindeki hat inşasını kendileri finanse ederken, Azerbaycan, Gürcistan'a hattın finansmanı için 400 milyon dolar borç vermiştir. Bu örnek, Azerbaycan'ın Avrupa Birliği'nin katılımı ve Amerika'nın finansal desteği olmadan bölgesel işbirliği ve ekonomik kalkınmayı güçlendirecek ekonomik güce ulaştığı konusunda çok önemli gösterge olarak değerlendirilebilir.

3.2.SOCAR-ın Türkiyedeki Projelerinin Ülke Ekonomisi İçin Önemi

Azerbaycan devlet petrol şirketi (State Oil Company Of Azerbaijan Republic) 1991 yılından bu yana faaliyetini sürdüren Azerbaycan'ın kamuya ait en büyük ve tek olan petrol şirketidir. SOCAR'ın Gürcistan, Türkiye, Romanya, Avusturya, İsviçre, Kazakistan, İngiltere, İran, Almanya ve Ukrayna'da temsilcilikleri, İsviçre, Singapur, Vietnam ve Nijerya da ticari şirketleri bulunmaktadır. (Bağirov,1996:28) Şirket bünyesinde 70 binden çok çalışan istihdam edilmektedir. SOCAR'ın Türkiye deki yatırımları İzmir Aliğa'daki Türkiye'nin en büyük petrokimya tesisi PETKİM'İ satın almasıyla başlamıştır.

Petkim Petrokimya Holding A.Ş.'nin sermayesindeki yüzde 51 oranındaki kamu hissesi, blok satış yöntemiyle özelleştirilmesine ilişkin ihale süreci sonucunda, 30 Mayıs 2008 tarihinde 2 milyar 40 milyon dolar bedelle SOCAR & Turcas Enerji A.Ş.'ye (STEAŞ) satılmıştır. 30.12.2011 tarihinde Petkim'in %51 oranında dolaylı ana hissedarı STEAŞ'ın %25 hissesine sahip Turcas Petrol A.Ş.'nin hisselerinin Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi'ne (SOCAR) devredilmesiyle hisselerin tamamı SOCAR-a geçmiştir. Şirketin adı Socar Turkey Enerji A.Ş.olarak değiştirilmiştir. Yüzde 25'lik hissesini Socar'a satan Turcas'ın, İzmir Aliğa'da temeli atılan Star Rafinerisi'ndeki yüzde 18,5'lik ortaklığını sürdürecektir.

1965 yılında kurulan Petkim Petrokimya Holding A.Ş. petrokimya sektörünün en büyük yerel ve tek entegre kuruluşudur. Petrokimya

sanayisinin lider kuruluşu olan Petkim ürettiği hammaddelerle inşaat, otomotiv, tarım, elektrik, elektronik, ambalaj, tekstil, ilaç, deterjan, boya ve kozmetik olmak üzere birçok sektöre girdi sağlamaktadır. Petkim tesislerinin rafineri ile bitişik olması, yeni tesislerin kurulmasına izin verecek düzeyde geniş bir arazisinin ve altyapısının olması, deniz kenarında ve büyük kapasiteli limanının olması, geniş ürün yelpazesi ve pazar sıkıntısının olmaması Petkim'i son derece stratejik bir kuruluş yapmıştır. Bu denli stratejik öneme sahip olması özelleştirilmesinde çok hassasiyet gösterilmesine neden olmuştur. Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR) Türkiye'nin en köklü petrol şirketlerinden Petkim'in yüzde 51'ini satın almasıyla iki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler farklı bir boyut kazanmıştır. SOCAR, Türkiye'nin en büyük petrokimya şirketi olan Petkime 2018 yılına kadar 10 milyar doların üzerinde bir yatırım stratejisi açıklamıştır. Petkim sahasına yapılacak yatırımlarda en büyük payını petrokimya rafinerisi oluşturmaktadır. Şirketin temel hammadde olan Nafta'da yüzde 90 dışa bağımlılığı böylece sona erecek hatta nafta ihraç eder hale gelecektir. SOCAR'ın Türkiye'deki yatırımları sadece Petkimi satın almakla sınırlı kalmamıştır. Petkim'in kapasite artırımı ve dünya standartlarında teknolojik altyapı yatırımları hızlı bir şekilde gerçekleştirilmektedir.

3.3.SOCAR-ın “STAR” rafineri yatırımı

Star rafineri fabrikası Petkim Petrokimya tesislerinin mevcut alanı içerisinde kurulacak 10 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip bir tesis olacaktır. Üreteceği hafif ve ağır nafta ürünleriyle öncelikle Petkim'in hammadde ihtiyacını karşılarken, diğer taraftan mevcut yurtiçi üretimin yetersiz kaldığı ve halen ithalat ile karşılanan diğer petrol ürünleri açığının bir kısmını karşılayacaktır. Böylece her yıl milyarlarca doların yurt dışına çıkışı önlenecek ve Türkiye'nin cari açığının azalmasına önemli katkısı olacaktır.

STAR Rafinerisi, 5 milyar dolarlık yatırım bedeli ile Türkiye'nin tek noktaya yapılacak en büyük yatırımı olma özelliğini taşımaktadır. Petkim Yarımadası için belirlenen Rafineri-Petrokimya-Enerji-Lojistik Entegrasyonunun ilk ve en önemli halkası olan STAR Rafinerisi, hem Azerbaycan'ın, hem Türkiye'nin ekonomik ve stratejik iş birliği açısından menfaatine olan bir projedir. Petkim Yarımadası'nı Avrupa'nın en önemli petrokimya üretim merkezi haline getirecek olan STAR Rafineri yatırımı, Azerbaycan'ı doğrudan yatırımlarda Türkiye'de ilk sıraya taşımıştır. Bu yatırım iki ülke arasındaki ekonomik işbirliğini daha ileriye seviyeye çıkarmıştır.

3.4.SOCAR'ın Liman ve Enerji Santrali Yatırımları

Petkim yarım adası içinde var olan limana ilave olarak kurulacak konteynır limanının 1,3 ile 1,5 milyon adet konteynır (TEU) kapasitede olması öngörülüyor. Petkim Limanı bu kapasitesi ile halen 900 bin TEU-luk kapasiteye sahip İzmir Alsancak Limanını geride bırakmış olacaktır. Limanın işletilmesi konusunda Hollandalı APM şirketiyle anlaşma imzalanarak 300 milyon dolarlık yatırım çalışmaları başlamıştır. Socar 2018 yılına kadar 10 milyar doları Petkim Yarımadası içerisinde, 7 milyar doları da Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı olmak üzere Türkiye'de toplam 17 milyar dolarlık yatırım öngörmektedir.(SOCAR,2012)

Bu yatırımlardan boru hattı projesinin, Türkiye ve Avrupa için Rus doğal gazına alternatif olması sebebiyle stratejik öneme sahip bir yatırım olduğu görülmektedir. Özelleştirme sonrasında Petkim'in potansiyeli, Azerbaycan'ın stratejik kararlılığı ve Türkiye'nin verdiği destekle 10 milyar dolarlık somut projelerin konuşulduğu Petkim Yarımadasının dünyada örnek gösterilen bir üretim merkezi olacağı anlaşılmaktadır. Son yıllarda yapılan Türkiye'nin en başarılı özelleştirmesi olarak kayıtlara geçen bu yatırımlar tamamlandığında Türk ekonomisine etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

3.5.Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi (TANAP)

Büyük petrol oyununda Azerbaycan'da petrol ve doğalgaz yataklarının bulunması ve işletilmesiyle bölgedeki dengeler değişmiştir. İki ülke ilişkilerinin Bakü-Tiflis-Ceyhan Ham Petrol Boru Hattı, Bakü-Tiflis-Erzurum hattı ve Trans Anadolu Doğalgaz Hattı Projesi ile daha da güçlenerek devam edecektir. Türkiye ve Azerbaycan'ın enerji alanındaki bu yatırımların stratejik ortaklık vurgusunu güçlendirdiği ve ileride daha başka yatırımların habercisi olduğu uzmanlar tarafından dile getirilmektedir. Aralık 2011 de imzalanan mutabakat zaptı ile Trans Anadolu ismi verilen 16 milyon metreküp kapasiteli münhasır boru hattına yönelik çalışmaların ivedilikle başlanması ve iki ülke tarafından tayin edilen şirketlerin ortak bir konsorsiyum tesis etmeleri konusunda mutabakat sağlanmış oldu.

SOCAR ile birlikte BOTAŞ ve TPAO'nun da yer alacağı proje konsorsiyumu 1 ay içerisinde kurulacak, konsorsiyum 2012 yılının ilk aylarından itibaren boru hattının inşasına yönelik fizibilite çalışmalarına başlayacaktır. Bu çerçevede, söz konusu konsorsiyum içerisinde Azerbaycan Devlet Petrol Şirketi (SOCAR), Türkiye'den Boru Hatları, Petrol Taşıma Anonim Şirketi (BOTAŞ) ile Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı (TPAO) ilk ortaklar olarak yer alacaktır. Süreç içerisinde diğer uluslararası petrol ve doğalgaz şirketleri de konsorsiyuma dahil olabileceklerdir. Trans Anadolu

Doğalgaz Boru Hattı'nda ortaklık yapısının ileride değişme ihtimali olmakla birlikte bugün için yüzde 80 Azerbaycan, yüzde 20 ise Türkiye şeklindedir. Bakü'den Türkiye'nin en batısına kadar yeni bir hattın yapılacağı projede Türkiye, tüketicisi olduğu doğal gazda ilk kez ortak bir yatırım içinde yer almış olacaktır. (SOCAR,2012)

Bu hat ile ülke sınırları içinde 2 bin kilometrelik bir boru hattı kurulmuş olacaktır. 16 milyon metre küpün 6 milyonu Türkiye, kalanı Avrupa pazarına yönlendirilecektir. Projenin liderliğini Socar şirketi yapacaktır. Bundan dolayı Türkiye bölümündeki güzergâhın tam olarak nasıl olacağı ve projenin kesin maliyeti Socar tarafından yapılacak fizibilite çalışmalarının ardından netlik kazanacaktır. Boru hattı maliyeti 6-7 milyar dolar civarında olacağı tahmin edilmektedir. Proje sadece Azerbaycan gazının değil, diğer ülke gazlarının da bu hatla taşınmasına olanak verecek niteliktedir. Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı, Nabucconun hayata geçmesi için de önemli bir adım sayılıyor. Zira bu projenin gerçekleşmesi halinde Nabucco, Gürcistan sınırında alacağı gazı Bulgaristan sınırında alacak, böylece nabucconun başlangıcı olan Türkiye ayağı tamamlanmış olacaktır.

4.Sonuç

Dünya çapında petrol üreten ve ihraç eden bir ülkeye dönüşmek, böylece enerji kaynaklarından ülke ekonomisi adına yararlanmak üzere atılan ilk adım 1994 tarihinde imzalanan “Asrın Anlaşması” olmuştur. Azerbaycan'ın Hazar'daki enerji kaynaklarının üretimine ilişkin anlaşmaların yapılmasının ardından, üretilecek enerji kaynaklarının dünya piyasalarına ihracında temel güzergâhlar önem kazanmaya başladı. Ana ihraç petrol hattı olarak, Bakü-Tiflis-Ceyhan (BTC) kararlaştırılırken, Şah Deniz doğal gazının ihracı için de Bakü-Tiflis-Erzurum (BTE) boru hattında karar kılınmıştır. BTC petrol boru hattı, BTE doğal gaz boru hattı aynı zamanda bölgesel işbirliği projelerinin sacayaklarıdır. Güney Kafkasya ülkelerinden Azerbaycan ve Gürcistan, iştirak ettikleri bu projelerin ekonomik ve stratejik kazanımlarını yaşarken, komşularına karşı uzlaşmaz, işgalci ve yayılmacı politika izleyen Ermenistan ise bu projelerin dışında kalarak bölgede yalnızlığa mahkûm olmuştur. Petrolün 2006 yılında, doğal gazın ise 2007 yılında ihracına başlanmasıyla ülke ekonomisi enerji kaynağı gelirlerinden hissedilir bir düzeyde faydalanmaya başlamıştır. Azerbaycan, Hazar petrol ve doğal gazının dünya piyasalarına ihracında öncü ülke rolü oynamaktadır. Bakü-Supsa, Bakü-Novorossiysk ve Bakü-Tiflis-Ceyhan petrol boru hatları ve Bakü-Tiflis-Erzurum doğal gaz boru hattıyla Azerbaycan, bölgedeki ekonomik ve stratejik önemi çok büyük olan projelerin çıkış noktasını oluşturmaktadır. Kazakistan petrolünün ve Türkmenistan doğal gazının da Hazar geçişi, BTC ve BTE hatları ile dünya piyasalarına ihracı durumunda, Azerbaycan sadece enerji ihraç eden değil aynı zamanda enerji ihraç

koridorunda yer alan bir ülke olarak da ekonomik ve stratejik açıdan daha önemli hale gelecektir. Ekonomik gelişmenin sadece enerji kaynaklarının ihracı üzerine kurulması halinde, dünya enerji fiyatlarındaki dalgalanmadan kaynaklanan yansımalar, diğer sektörlerin gelişmemesi, sosyal adalet ilkesinin aksine olarak enerji kaynağı gelirlerinden nüfusun yalnız küçük bir grubunun faydalanması gibi olumsuzlukların söz konusu ülkede yaşanması büyük bir ihtimaldir. Dolayısıyla sadece doğal kaynaklara ekonomilerini dayandıran ülkelerin hem iç hem de dış ilişkilerde bağımsızlıklarını kaybetme konumuna düşmesi nedeniyle, ekonomik açıdan petrolden elde edilecek gücün diğer sektörler ve insan kaynaklarının gelişimine yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylece ekonomide tek bir sektöre bağımlılık da önlenmiş olacaktır. Petrol ve doğal gazın ötesinde ekonominin dengeli gelişimi Azerbaycan'a gerçek anlamda ekonomik ve siyasi bağımsızlığı temin edebilecektir. 1991 yılında bağımsızlığını kazanmış olan Azerbaycan, Sovyetler Birliği mekanının en büyük petrol tedarikçisi konumunda olan zengin petrol ve doğal gaz yataklarına sahip bir ülkedir. Bağımsızlığının ilk yıllarında büyük şirketlerle yapılan anlaşmalarla petrol sahalarına büyük yatırımlar yapılmış ve boru hatları vasıtasıyla petrol satışı artırılarak petrol ve gaz üreten ülkeler arasına girilmiştir. Son beş yılda ekonomik büyümede çok büyük artışlar sağlanmıştır. Bağımsızlığının ilk yılında kurulan devlet petrol şirketi kısa zamanda büyüyerek dünya çapında bir şirket olmuştur. 15 ülke de temsilcilikleri ve ticari faaliyetleri bulunan şirketin yurt dışındaki yatırımları başarıyla devam etmektedir. Özellikle Türkiye'ye yönelik Petrokimya alanındaki yatırımlar, ticari ve stratejik işbirliği anlaşmaları ve mevcut BTC ve BTE boru hatlarına ilave olarak Azerbaycan gazının Avrupa'ya nakli için planlanan üçüncü bir boru hattı, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki ekonomik ilişkilerin geldiği noktayı göstermektedir. Ülke Türkiye ile birlikte, sınırlarını aşan boru hatlarıyla petrolü taşıyan, işleyen ve katma değeri yüksek ürün haline getirip satan bir sanayi ülkesi konumuna yükselecektir. İki ülke arasındaki bu yatırımlar gelinen noktanın stratejik işbirliğine somut örnekleridir. Azerbaycan sanayi yatırımları ile petrole dayalı ekonomiden üretime dayalı ekonomi haline gelecek ve geleceğe daha sağlam adımlarla yürüyecektir. Türkiye'nin gelişmekte olan bir ülke olarak artan enerji ihtiyacı ve coğrafi konumu da eklendiğinde, rafineri yatırımlarını hızlandırarak hem ekonomik hem de stratejik yönden kazanç sağlayabileceği açıktır. Türkiye'nin mevcut rafinerilerinin yeterli olmaması nedeniyle yıllık 10 milyon ton petrol ürünleri açığı oluşmaktadır. Açığın ithalatla karşılanması döviz kaybına ve cari açığın artmasına neden olmaktadır. SOCAR kriz yıllarında yaptığı bu yatırımla krizi fırsata çevirerek doğrudan yatırımlarda Türkiye'de Azerbaycan'ı ilk sıraya taşımıştır. Türkiye'nin en büyük petro-kimya şirketini satın almıştır.

Petkim Azerbaycan için kendi petrolünü işleyeceği ve katma değeri yüksek ürün haline getirebileceği bütünleşmiş tesisleriyle limanı, tecrübeli kadrosuyla ve büyüyen pazar payı ile deyim yerindeyse biçilmiş kaftandır. Böyle bir tesisi sıfırdan kurup faaliyete geçirmek bile en iyimser tahminlerle 5-6 yıl zaman alacaktır. Faaliyete geçip belli pazar payına ve tecrübeye ulaşması 10 yıllar alacaktır. Socar 2018 yılına kadar 10 milyar doları Petkim Yarımadası içerisinde, 7 milyar doları da Trans Anadolu Doğalgaz Boru Hattı olmak üzere Türkiye’de toplam 17 milyar dolarlık yatırım öngörmektedir. Bu yatırımlardan boru hattı projesinin, Türkiye ve Avrupa için Rus doğal gazına alternatif olması sebebiyle stratejik öneme sahip bir yatırım olduğu görülmektedir. Özelleştirme sonrasında Petkim’in potansiyeli, Azerbaycan’ın stratejik kararlılığı ve Türkiye’nin verdiği destekle 10 milyar dolarlık somut projelerin konuşulduğu Petkim Yarımadasının dünyada örnek gösterilen bir üretim merkezi olacağı anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aras, Osman Nuri, Suleymanov, Elchin and Zeynalov, Ayaz, Azerbaycanın Enerji Kaynakları Gelirlerinin Ülke Ekonomisine Etkisi (Azerbaijan's Energy Source Revenues and Their Effect on the Economy of the Country) (December 27, 2012). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2194173> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2194173>
2. Bulut, Cihan and Suleymanov, Elchin, Azerbaycanin Hollanda Hastalığı Problemini Önleme Stratejilerinde Türkiye Ile Yapılan Ekonomik İlişkilerin Önemi (Importance of Economic Collaboration between Azerbaijan and Turkey in Preventing Dutch Disease in Azerbaijan) (October 17, 2012). International Symposium on Regional Cooperation and Development on October 17-20, 2012 (Erzurum, Turkey) , sähifä/sähifä aralığı: 99-117, Okt 2012. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2172960> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2172960>
3. Suleymanov, Elchin and Zeynalov, Ayaz, Azerbaycan Ekonomisinin Bagimsizlik Sonrasi Makroekonomik Gostericilerinin Ekonomik Istikrar Acisindan Genel Degerlendirilmesi (The General Assessment of Macroeconomic Indicators of Azerbaijan Economy after Independence from the Economic Stability Point of View) (October 28, 2009). Journal of Qafquaz University, 2009. Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=2167943>
4. Aras, O. N. (2005). Azerbaycan Ekonomisi ve Yatırım İmkanları. Bakü: TÜSİAB Yayın No: 2005-001.

5. AR Merkezi Bankı. (2012). 2011 İllik Hesabat. Bakı.
6. Aras Osman Nuri, Azerbaycanın Hazar Ekonomisi ve Stratejisi , Derin Yayınları ,İstanbul, 2008
7. Aras Osman Nuri, Elçin Süleymanov “Azerbaycan Ekonomisi” Şark-Garb Matbaası , Bakü, 2010.
8. Aslanlı Araz, “Bakü-Tiflis-Ceyhan: Petrolün Ötesinde Önem Taşıyan Hat”, TUSAM Ulusal Güvenlik Stratejileri Araştırma Merkezi, 05.10.2004, <http://www.tusam.net/makaleler.asp?id=48&sayfa=53>. (25.12.2007).
9. Atakışiyev Mushfig, New Oil Policy and Economic Development in Azerbaijan, Aspoligraf, Bakı, 2007.
10. Bağırzade, E. R. (2007). Kayıtdışı Ekonominin Temel Özendirici Faktörlerinden Biri Gibi Yolsuzluk ve Onunla Mücadelenin Azerbaycan Girişimleri. Akademik Bakış, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, Ocak, Sayı: 11. 5 Ocak 2011 tarihinde <http://www.akademikbakis.org/sayil1/makale/kayitdisi.pdf> adresinden erişildi.
11. Bağırzade, E. R. (2009). Müstegil Azerbaycanda Reallaşdırılan İktisadi Siyasetin Leqallaşdırma Aspektleri. “Heyder Eliyev İktisadi İnkişaf Stratejiyasının Tentenesi” Mövzusunda Keçirilmiş Elmi-Praktiki Konfransın Tezisleri, Bakı: İktisad Universiteti, 141-145
12. Bağırov S., "Azerbaijan Oil: Glimpses of a Long History", Journal of International Affair, June 1996, s.28.
13. BP Statistical Review of World Energy 2011, <http://www.bp.com/centres/energy>, (07.04.2012).
14. Cornell Svante E. - İsmailzade Fariz, “The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Implications for Azerbaijan”, The Baku-Tbilisi-Ceyhan Pipeline: Oil Window to the West, (Edited by S. Frederick Starr and Svante E. Cornell), 2005, ss.61-84.
15. Doing Business in Azerbaijan, Baker&McKenzie, May 2012.
16. Eldaroğlu Ekber, “Neft Fondunun Vesaitleri Hansı İstişamete Yönelidilmelidir?”, Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu, "Azerbaycan" Bülleteni - 25 (145), 21 İyun 2001.
17. Sabiroğlu İlkin, “Neft Böhranları ve Holland Sindromu”, Azerbaycan Milli Demokratiya Fondu Azerbaycan Bülleteni, No: 19 (139), 10 May 2001.
18. Süleymanov Elçin, Zeynalov Ayaz, "Azərbaycan Respublikasının Xalis İxrac Funksiyası və Xarici Ticarət Multipikatoru", Azərbaycan, Qloballaşma Prosesində Qafqaz və Mərkəzi Asya III beynəlxalq Konfrans 15-17 Oktyabr 2010 Qafqaz Universiteti, səhifə/səhifə aralığı: 124-125, Okt 2010.